

Milka

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLIX

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горђићан-Премк, др Ирена Гришкаш, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Мићалар Пешикан,
др Живојин Ситанојчић, др Драго Ђујић, др Ејон Фекеље*

Главни уредник:
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1993

ЛИЛИ ЛАШКОВА
(София)

ЗА БАЛКАНИЗАЦИЯТА НА СЪРБОХЪРВАТСКИ И БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Повече от седемдесет години изминаха от времето, когато се появява и дефинира понятието „балкански езиков съюз“¹. И ако тогава съотношението на фактите е било едно, то сега иновационните процеси и тенденции внасят промени, които налагат преразглеждане и известни корекции на старите постановки. Това би могло евентуално да подпомогне донякъде търсеното „излизане от кризата“, която почти единодушно се констатира за съвременното състояние на балканистиката². Самият факт, че в историята на създаването на балканското езикознание като наука, при полагането на основите участват слависти – Й. Копитар и Фр. Миклошич, не е случаен. Съвременното съпоставително изследване на славянските езици също не може да бъде изолирано от проблематиката на балканското езикознание и обратно. Самата квалификация на фактите и тяхната категоризация неминуемо налагат това. Тъй като най-често именно граматичните явления са предмет на интерпретация – още повече, когато се намесва и български език, задължително трябва да се изтъкнат и някои балканистични процеси.

Още Р. Якобсон разграничава наследените от придобитите сходства в отделните езици (съотношението – езиково семейство: езиков съюз, предполагащ еднотипна реорганизация на независимите системи)³. Така български език се оказва, от една страна, член на езиково семейство (по отношение на славянските езици) и едновременно с това член на езиков съюз. Тази изключителна позиция е причина за неговия особен статус при различните видове съпоставки, където той е особено предпочитан (главно поради очаква-

¹ Вж. библиографията в: П. Асенова, Балканско езикознание, основни проблеми на балканския езиков съюз, Наука и изкуство, 1989.

² включително и на последния конгрес по балканистика – София 1989 г.

³ Jakobson R., К характеристике свразийского языкового союза, Selected Writings, Mouton, 1971. t.I.

ните контрасти). По отношение на сърбохърватски е необходимо да се провери и системно да се контролира потокът от иновации, за да се установи доколко и в каква степен е все още валиден за него статусът на периферен, второстепенен балкански език, който е само частично балканизиран⁴ (само защото няма задпоставен член и редуцирана вокална фонема). Но така също е охарактеризиран и гръцки език, чийто синтаксис е повлиял върху български език в периоди, решаващи неговото качествено формиране и до голяма степен предрешили сегашното му състояние. В случая трябва да се установи наличието на еднотипна реорганизация на различните видове (несъвпадащи) независими системи в български и сърбохърватски, при което едната трябва да съвпада с условно установения „балкански еталон“. Смятам, че е важно да се обърне внимание на книжовния език като обобщена наддиалектна система, а именно – доколко той съдържа балканизми и как са третираните те от страна на нормата, а също така и изборността ѝ при конкуренция на различни конструкции. В случая не става дума само за избор в границите на противопоставянето „общославянско наследство – балкански заети структури и елементи“, но също и за появата на една междинна (или преходна) възможност, която е по-скоро резултат от трансформации на познатите славянски езикови експликации, преустроени под влияние на действащи балкански механизми и процеси.

И така под „балканизация“ в случая разбираме всички възможни реорганизации на граматичната структура, предизвикани от качествените и количествените изменения в рамките на балканската езикова среда при две условия: 1) Балканизацията не означава обезателно аналитизъм и обратно 2) Вземат се предвид не само чисто балканските езикови модели, но също и различните реорганизации на изконно славянския материал в условията на балканския езиков климат.

В структурно отношение балканският езиков тип предлага разнообразни възможности – аглутинация, аналитизъм, флективност – с различни съотношения в разпределението според видовете граматична информация. Колкото до български и сърбохърватски език и техния статус на близкородствени езици на съвременния етап от развитието им би трябвало да се поставят на разглеждане следните два въпроса: 1) Доколко принадлежността им към южнославянската езикова подгрупа предполага тези отношения и 2) Доколко тази им квалификация се потвърждава и допълва от по-късно развитите и все още действащи балкански езикови тенденции и последствията им. Как се осъществява на практика този континуитет?

Моят предварителен отговор и на двата въпроса е положителен – става дума за две напълно съвместими неща, за две страни от динамичната картина на езиковите процеси и техните резултати. В подкрепа на това схващане ще посоча и обоснова в следващото изложение няколко основни

⁴ Schaller H.W. Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie, Heidelberg 1975.

тезисни постановки от своята концепция: 1) В настоящия момент има достатъчно основания да се включи сърбохърватският език в сферата, засегната от процесите на балканизация – това доказва съвременното му състояние, а също и множество актуални развойни тенденции⁵. 2) Балканизационните процеси в сърбохърватски и български език често засягат различни и несъвпадащи точки на граматичните им структури, а понякога в една и съща сфера на действие неочаквано се проявяват по различен и непредвиден начин. 3) Различията между двата езика (по същия начин както и между всички други славянски езици) могат да бъдат чисто количествени и това също трябва да се взема предвид при сумирането на показателите и отчитане на резултатите. 4) Някои процеси в съвременния сърбохърватски език според типа си се явяват като че ли ретроспекция (синхронна) на български диахронни процеси в определени периоди от неговото историческо развитие. 5) Балканизационните изменения и в двата разглеждани езика имат два вида последици: видими (експлицитни) и скрити (имплицитни), които са взаимно свързани. 6) Аналитизмът като начин за експликация на езиковата информация води със себе си и някои необходими реорганизации: а) унификация – обединяване, сливане на форми, неутрализация на опозиции вследствие конкуренция на средства, б) редундантност – вследствие на редубликации на средства, в) по-голяма разчлененост при изразяването на езиковата информация, с възможности за допълнителното ѝ обогатяване от различни позиции, г) повишаване на значението на бинарността при разпределението на основните форми и категориални признаци.

Двете книжовни норми – българската и сърбохърватската (с две те си разновидности – източна и западна) се отнасят по различен начин към балканизамите в зависимост от близостта си към народно-разговорната основа на книжовния език. В редица случаи българската нормативна дейност изиграва ролята на субективен ограничаващ фактор (напр. в случая с местоименната реприза или с герундия за което ще стане дума в следващото изложение). Сърбохърватската норма (в случая само източната) остава повече отворена за всички иновации, но въпреки това не и по отношение на всички балканизми изобщо, докато западната ѝ разновидност съзнателно ги отклонява и въпреки това не може да остане незасегната от тези процеси напълно (напр. не може да се спре настъпателната замяна на инфинитива с да-изречения)⁶. Така често пъти сходствата между двата езика се движат по стъпаловидната линия на релацията „книжовно равнище – диалекти – разговорна реч“, при което отделните изоглоси не винаги съвпадат.

⁵ Б. Попов, Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу, Јужнословенски филолог XL, 1984, с. 21 – 44. Т.В. Цивьян, Синтаксическая структура балканского языкового союза, Наука 1979, с. 267.

⁶ М. Деянова, Функционален развој на инфинитива в сърбохърватски език (в сравнение с български), БАН 1982.

лизация на дублетните и дефективни парадигми⁹. Така започват да изчезват двуродовите форми от типа на *убийца* (м. ж. род), което сега вече е към архаичната лексика и е заместено от редовната лексема от мъжки род *убиец*. Последната се употребява и при назоваване на лица от женски пол, като се вмъква тире или някакво допълнително обяснение (напр. жена-убиец, убиецът е жена и под.). При други случаи родовата дублетност се решава чрез семантична диференциация, която разграничава двете лексеми – напр. *йрах* – м. род (сх. пращак, детерцент) и *йрах* – ж. род (сх. прашина). Тези примери показват, че в съвременния български език се наблюдава една подчертана тенденция към еднозначно квалифициране по род и то според формален белег.

Наред с това започват да изчезват постепенно числово дефективните съществителни „шуралия тангум“, които се раздробяват в отчетливи бинарни противопоставяния с отделни форми за единствено и множествено число (срв. ножица ж. р. – ед. ч.: ножици – мн. ч., кола ж. р. ед. ч.: коли мн. ч., панталон м. р. ед. ч.: панталони мн. ч., врата ж. р. ед. ч.: врати мн. ч., ясла ж. р. ед. ч.: ясли мн. ч.). В това отношение български контрастира с напълно непокътнатия категоризаен и формален статус на тази група съществителни в сърбохърватски език (срв. *маказе* – ж. р. мн. ч., *кола* – ср. р. мн. ч., *панталоне* – ж. р. мн. ч., *врата* – ср. мн. ч.)¹⁰. Понеже българската номинална фраза е изгубила родовите различия в множествено число, тенденцията е номинативните форми да се открояват отчетливо и да бъдат максимално информативни, подредени в симетрични числови двойки. В резултат от всичко това се засилват бинарните противопоставяния като структуриращ фактор.

В сърбохърватски език родът до голяма степен се определя от съчетателните комбинации на синтактично равнище, т. е. не винаги на морфологично равнище и не винаги в зависимост от крайната морфема¹¹. Това води след себе си много характерните случаи на суплетивизъм (граматичен) и дублетност, което също лишава категорията от еднозначно морфологично определяне (срв. тај комуниста, комунист – ти комунисти, тај дипломата, дипломат – ти дипломати). Общото впечатление от направеното сравнение между процедурите на родовата идентификация в двата съпоставяни езици е, че коренно противоположно на общите качествени различия между двете

⁹ Увод в изучаването на южнославянските езици – раздел Съвременни южнославянски книжовни езици, БАН 1986. Л. Лашкова, Онеким специфичним характеристикама категорије рода у српскохрватском књижевном језику, Јужнословенски филолог XLII, 1986, с. 107 – 115. Вж. и Д. Игњатовић, Новине у морфологији унесене најновијим именицама, Наш језик 1963, св. 3 – 5, с. 208 – 224. Наблюденията на авторката потвърждават констатацията ми за маскулинизация при заемките. Дублетна форма за мн. число „акта“ е възможно само при неодушевените съществителни. Езикът ги възприема поради наличието на домашни форми за мн. число на -а. Унификацията в крайна сметка налага и формата *фактил* (вместо *фактла*).

¹⁰ Л. Лашкова, Проблеми конфрагмативног описа српскохрватског и бутарског језика, Научни састанак слависта у Вукове дане, 1981. књ. 11.

¹¹ М. Ивић, Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику, Наш језик X, св. 7 – 10, 1960, с. 192 – 221. Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику. Јужнословенски филолог XLV 1989, с. 27 – 44.

граматични структури, в сърбохърватски е в по-голяма степен ангажирано синтактичното равнище (нащо, което а-приори винаги е смятано за български). Тази констатация се потвърждава, ако вземем предвид начина, по който се определя родът на чуждите думи в сърбохърватски език. За разлика от български, те почти изцяло, с малки изключения автоматично се включват към мъжкия род, независимо от крайната си морфема.

Срв.: сх. тај досије – буг. това досие, сх. тај коминике – буг. това комонике, сх. тај какао – буг. това какао, сх. тај жири – буг. това жури, сх. тај колибри – буг. това колибри. И тъй като книжовната норма е широко отворена за навлизането на чуждиците, като резултат от родовото им адаптиране се получава прекаленото количествено увеличаване на групата съществителни от мъжки род. Тази диспропорция всъщност е и закономерна проява на една активно действаща тенденция към маскулинизация на съществителните в съвременния сърбохърватски език. Именно такъв процес би трябвало да се разглежда в контекста на балканското езиково обкръжение, но съвсем отделно от състоянието на категорията в български език. Редуциране на родовите противопоставяния в полза на мъжкия род, който се явява немаркиран член в опозицията е характерно по начало за балканския езиков съюз¹². Според мене това също трябва да се отнесе към общия поток от балканските унификационни процеси, които водят до обединяване на изразни групи и обобщаване на отделни средства и процедури. На територията на сърбохърватски език се говори от големи компактни групи население и турски език, който няма род, и албански, където също преобладава маскулинизацията на съществителните. Тази особеност е отбелязана също и по отношение на македонската норма од З. Тополинска¹³, според която това се дължи на влияние от турски, но за разлика от авторката, аз не съм съгласна с обединяването на български и македонски по отношение на споменатата вече маскулинизация на рода. Към тази корекция ще прибавя и намесата на неограниченото влияние на сърбохърватския език при родовото определяне на съществителните в македонски, което не бива да се пренебрегва. Както вече видяхме, положението в български е коренно различно – там се следва общославянската традиция на родова подялба.

Тенденцията към по-голямото обобщаване на мъжкия род в сърбохърватски се проявява и в значителното числово преобладаване на тези съществителни, установено по статистически данни както и редицата случаи на двуродовост и родова дубленост, а също така, колебание в рода и съгласуването на групи съществителни с нееднакъв род¹⁴. Срв.: Пиле и паче су покисли. Смрачили су се небо и планина. Дошли су старац и жена.

¹² З. Тополинска, За формулата на така нареченият балкански аналитизам ... с. 195 и сл.

¹³ З. Тополинска, цит. ст., О. Мишеска – Томиќ, Премажаноста како модална категорија, Зборник во чест на Блаже Конески, Скопје 1984, с. 166.

¹⁴ Л. Лашкова, О неким специфичним карактеристикама категорије рода ..., Из типологије категорије рода у српскохрватском и бугарском језику, Научни састанак слависта у Вукове дане, 1983, књ. 13.

Просјак и дете су ишли полако. Крошња и гране захватили су читаво небо. Штула и штака били су све што му је могла пружити тадашња медицина. (примери от учебници и статии).

Тези примери показват, освен колебания в родовото съгласуване даже и при съществителните с еднакъв род, наличието на определена тенденция към маскулинизация в предикатното съгласуване¹⁵. Езикът изобилства с примери на двойно съгласуване: тај – то зановетало, тај – та пијаница, тај – та ухода, тај – то злопамтило. По такъв начин за сърбохърватски се извяват две разновидности на категорията „род“ - конгруенте на синтактично равнище и морфологичен, като и в двата случая превес има маскулинизацията като по-обобщаваща и по-неутрална в известен смисъл¹⁶. Така че действието на балканската езикова среда по отношение на разгледаната категория не може да се отрече, но то довежда до диаметрално противоположни резултати в двата езика – вторична морфологизация посредством членуването (т. е. чрез посредничество на синтактичното равнище) – за български и увеличаване релевантността на синтактичното равнище, както и разколебаване на славянската триродова система – в сърбохърватски.

Само български разива до край аналитизма в именната система. Другите балкански езици запазват от 3 до 5 падежни форми при наличието на унификационни тенденции особено в множествено число, а също и чрез намаляване на типовете склонения¹⁷. Сърбохърватски напълно се вмества в тази схема, що се отнася до множествено число и до намаляване на броя на окончанията чрез синкретизация. Именно поради това и падежните му окончания са с понижена степен на информативност, поради претоварване с повече видове граматична информация (срв. склонението на съществителното „ствар“). Това състояние много напомня един минал период от историята на българския език – непосредствено преди разпадането на склонението. Затова пък в сърбохърватски се повишава ролята на предлозите при структурирането на именните конструкции, въпреки че в крайна сметка и те се претоварват също с езикова информация. Не случайно именно в предложните конструкции става възможна най-напред аналитизацията на числителните форми „два, две, оба, обе“ – напр. *идем са две своје другарице*. В историята на българския език също така и в същата хронологична последователност се губи деklinацията на тези числителни – последни от категорията.

В аналитичното преустройство на граматичната система трябва да се разграничат два етапа: 1) граматикализация (т. е. десемантизация) на предлозите и прегрупиране в зависимост от новите видове информация, 2) повишаване на сигнификативната роля на лексиката като различително средство в общата изреченска информация. А конкретната „аналитизация“

¹⁵ Л. Лашкова, О неким специфичностима категорије рода...

¹⁶ Л. Лашкова, О неким специфичностима... М. Ивић, Нека запажања о роду и броју...

¹⁷ П. Ивић, Дијалектологја српскохрватског језика, Београд, 1956. Авторът посочва, че намаленият брой деклинационни маркери в множествено число, при наличието на синкретизация на дателен, творителен и местен падеж, е балканизъм.

на отделните категории също преминава през две фази : 1) замяна на деклинационните форми с „обща“ форма, 2) функционално – комуникативна реорганизация – поява на номинативната форма в конструкцията¹⁸. За сърбохърватски са регистрирани отделни прояви на десемантизация на предлози, отначало на изток – в регламентирано балканско обкръжение. Като най-типичен пример може да се посочи предлогът „код“, напр.: *идем код лекара – чекам код лекара*. При този случай неминуемо се увеличава ролята на лексикалната семантика при структуриране на текста. Тези са по-редки употреби, но прави впечателни и това, че се касае за разколебаване на еднозначното предложение изразяване чрез отделни специализирани предлози или отделни падежни форми на „спорната“ за балканистичните тенденции и така уязвима опозиция „посока/място“. Подобни състояния са по-характерни за български език, но те са все още недостатъчно отбелязвани и проучени.

Срв.: *Отивам до университета. Живя до университета. Заминавам на село. Ще те чакам на село.*

Характерно за балканистичната характеристика на български език е това, че в момента се извършва втората фаза от аналитичното преобразуване на местоименията. В предложни конструкции родително-винителната форма на въпросителното местоимение „кого“ (от „кой“ – за номинатив) се заменя с именителната. Нпр.: *кому, чий* → I фаза: *на койо* → II фаза: *на кой* (предимно в разговорния узус е повсеместно, но още не е възприето от българската книжовна норма)¹⁹. Съвсем същите аналитични преобразувания на местоименните форми са отбелязани в румънски език²⁰. Следователно за български език може да се смята, че по отношение на аналитизацията на местоименията той следва общоустановената балканска схема.

За съвременния сърбохърватски език при някои групи местоимения (неопределителни, отрицателни, обобщителни) е характерна повишената паратактичност на морфологично равнище, изразяваща се в морфологизация на синтактични структури. Срв.: *штогод – што год, нипошто, низбогчега, било какав, какав било, когод – ко год, нипошто, низбогчега, било какав, какав било, когод – ко год, какав год – какавгод*. По такъв начин се обогатява местоименната парадигма. Този процес по начало не е нов за славянските езици – цели морфологични групи местоимения са образувани чрез него (напр. неопределителните и отрицателните местоимения). Но в сърбохърватски език прави впечателни изключителната му хиперпродуктивност, която обхваща по-големи изреченски сегменти (включва и предлозите) и тази двупосочна кореспонденция между синтактичната и морфологичното равнище, водеща до вторична морфологизация е охарактеризирана от някои изследователи като проява на аналитични

¹⁸ Л. Лашкова, Мястото на българския език...

¹⁹ Л. Лашкова, цит. ст., Ст. Брезнишки, Влияние на аналитизма върху новобългарското изречение, Език и литература XXXVI, 1982, кн. 4.

²⁰ П. Асенова, цит. труд.

тенденции²¹. За български език вече констатирах подобна вторична морфологизация в резултат от установената процедура на членуване на съществителните. По отношение на местоименията български натоварва с повече информация синтактичното равнище, като използва развитата система от подчинени изречения или просто обикновени синтактични конструкции. Срв.: сх. Добѣиеш што год тражиш. б. Ще получиш каквото и да поискаш. сх. Узми који год желиш. – б. Вземи който и да поискаш. сх. Реци што год. – б. Кажѣ нешто. сх. Неће ништо. – б. Не иска за нищо на света. (Отрицателното наречие се превежда чрез конструкция по избор, но пълна адекватност в български то няма).

Наистина по отношение на граматическия статус на форми като „било какав – какав било, какав год, који било – било који“ и други подобни би могли да има и по-различни лингвистични интерпретации, отнесящи ги само към синтактичното равнище или даващи им междинен статус. Според мене тяхната компактност, неделимост при структурирането на изречението, невъзможността да се разполагат между тях други части дава основание да се смятат за вторично морфологизирани конструкции. В български език при тези случаи се наблюдава по-голяма свобода в словоредното разположение – срв.: Ще ни помогне вятърът – който и да се усили – южният или северният²². Примерът потвърждава безспорно, че форми като „който и да, какъвто и да“ трябва да се разглеждат само в системата на подчинителното свързване като синтактични компоненти.

Към вторичната морфология в сърбохърватски би следвало да отнесем и удвояването на въпросителните местоимения: што/шта, које, какав и други. Така също се обогатява парадигмата на неопределителните местоимения. Често пъти формите са стилистично маркирани. Напр.: Дознаѣиеш штошта. Увек брбљају којешта. Којекакви се људи скупљају око њега. (На български език тези примери ще се преведат чрез използване на обикновени неопределителни или обобщителни местоимения: Всякакви хора се събират около него. Ще научиш много нещо (всякакви работи). Изборът зависи от условията на контекста, но фразата е експресивна и дава негативна оценка). Прави впечатление, че посочените редублицирани местоименни форми в сърбохърватски обхващат последователно и симетрично повечето от основните подгрупи – срв.: каткад, којекад(а), кадикад(а), којекаки, којекако, којекамо, којеко, којетко, којешта, којешто, којекоји, којекуд(а), којеоткуд(а), којечији. Те са често полисемантични, понякога с твърде широк диапазон на граматична и лексико-семантична интерпретация²³.

²¹ Т. Цивьян, *Имя существительное в балканских языках*, Наука, 1965.

²² Й. Пенчев, *Подчинените относителни „отстъпители“ изречения*, Славистичен сборник, БАН, 1985. Л. Лашкова, *Мястото на българския език...*

²³ Използвани са данните от Речник сръбскохърватског книжевног и народног језика, САН. И. Грицкат отбелязва синкретизацията на сърбохърватските местоимения: што, који, ко, када, где, нешто и др. като „зачатак специфичног аналитизма“. Авторката отбелязва, че това е засилено на територии, където езецете се смесват, въпреки че такава влияние е възможно навсякъде – вж. И Грицкат, *Нека запажања о јужнословенском заједништву*, ЈФ XLV, 1989, с. 167–8.

Редубликацията като структурообразуваща процедура е изобщо популярна в балканските езици. Тя обхваща и славянските балкански езици, като се проявява във всеки поотделно по специфичен начин. За сърбохърватски можем да обобщим, че активизирането ѝ именно може да се свърже с влиянието на балканската езикова среда, при наличието вече на активно двупосочно взаимодействие между синтактичното и морфологично равнище. В сърбохърватски при вторичната морфологизация, в резултат от която се получават новите местоименни форми, е запазена тяхната вътрешна разчлененост между частите на мотивиращата конструкция. За български език вторичната морфологизация е по-скоро следствие от членуването и тя се установява на равнище родов маркер.

Редубликацията при местоименията в български език е активно представена чрез известната местоименна реприза, която е неоспоримо дефинирана като балканизъм²⁴. Дублирането на пълната и кратка форма на личното местоимение се регулира от позиционни контекстуални особености, свързани с обособяването на отделни смислови и интонационни сегменти. Напр.: На мене ми дадоха това. Казвах ти аз на тебе да почакаш. Него го взеха във флота. Взеха го него и всичко утихна.

Местоименната клитика също така може да дублира съществително – членувано или нечленувано: Детето го взеха още съвсем малко. Още съвсем малко го взеха детето. Повиках го – сина си, де.

Българската книжовната норма съзнателно ограничава явлението в рамките на определени нормативни позиции, което вече може само по себе си да бъде показателно за степента на влияние на кодифициращия субективен фактор, не толкова за възможностите на самия език. По този повод бих искала да възразя на едно рязко противопоставяне на българската и македонската книжовни норми, което предлага К. М. Солецка²⁵ в своята интерпретация на явлението удвояване на обекта като балканизъм, без да се отчита фактът, че става дума за различен нормативен подход, а не както смята авторката – за два коренно различни по същество езикови типа. Двете книжовни норми се основават на различни групи говори, в които репризата е с различна фреквентност, а доколко тя се редуцира или толерира зависи от извънезикови фактори – нормативни правила, междуезикови контакти, избрани насоки на културната дейност и др. Не мога да се съглася и с предложението от полската авторка квалификация на македонски като инкорпориращ език, противно на български, който според нея е коренно различен по тип – позиционен. Според мене и в двата случая

²⁴ Лопашов Ю., Местоименные повторы дополнения в балканских языках, Ленинград, 1978. Цыхун Г. Местоименная клитика и словоредът в българското изречение, Български език XII, 1962, кн. 4. сб. Типологические проблемы балканославянского языкового арсала, Минск, 1981. H. Orzechowska, Podwajanie dopełnień w historii bułgarskiego języka literackiego, Warszawa 1973.

²⁵ K. M. Solecka, Czy podwójenie dopełnienia w językach bałkańskich jest tylko bałkanizmem?, Studia linguistica Polono-Jugoslavica 5, Sconje 1987.

става дума за аналитизъм, аналитични структури или позиционно структуриране. Унификацията на удвоенния обект или по-точно – различната степен на нормативна унификация не е достатъчен аргумент за такова глобално конфронтиране в посока „българо-македонски типологични различия“²⁶. Авторката няма основания да говори за инкорпорация и за концентричен езиков тип (македонски) само въз основа на репризата на местоимението и то в рамките на синтактична конструкция, на синтактично равнище, а не на морфологично, което е характерно за известните инкорпорирани езици – напр. в приведените от нея примери от турски език. Все още за инкорпорация се говори на равнище морфема и в границите на думата (лексемата). А самото повторение като креативно-езиков поход може да се използва в разнотипни езици според конкретната им специфика, но то само по себе си не е достатъчно да бъде единствен разграничителен квалификативен еталон. В разглеждания случай местоименната клитика, чрез която се удвоява обектът не се слива с него – тя е повече или по-малко дистанцирана. В случая, вместо да се търсят типологически паралели между македонския езиков материал и съответствията му в различни екзотични езици, смятам за по-целесъобразно да насоча вниманието си към следния кръг въпроси, които неминуемо и в логична последователност възникват при всеки опит за проникване в природата и същността на явленията местоименна реприза.

1) На първо място трябва да се изтъкне, че то е предизвикано от необходимостта да се изгради унифицирана маркираност на синтактичния обект, което без съмнение е резултат от влиянието на балканската езикова среда. С разрушаването на деклинационната система и пренасочването към аналитичен (по-разчленен) тип изразяване на синтактичните отношения, старите морфологични маркери се изключват. Следователно, търсят се нови начини в рамките на синтактичната конструкция.

2) В случая не става дума за експликация на обикновените обектно-предикатни отношения, които могат да се изразят и чрез възможностите на словоредата, членните форми и др. Удвояването на обекта се регулира от семантичните отношения в рамките на категорията „определеност/неопределеност“, по-точно – засяга различните градации на определеността според текстовите условия. В този смисъл явленията показват известен паралелизъм с унгарско обектно спрежение, въпреки различията в обсега²⁷, което не е за пренебрегване, тъй като става дума за паралелизъм между разносистемни езици. Важен е самият факт, че се налага специфично означаване на определени видове синтактични обекти и то не само в индоевропейските езици. Но дори и в тях (латински, френски и другите романски езици) се отбелязват известни специфични различия, изразяващи се в обсега и фреквентността. Независимо от това, смятам, че по от-

²⁶ K. M. Solecka, cit. op.

²⁷ Д. Совди, Категорията обектоопределеност в унгарския език и нейните сквиваленти в българския език, Съставително езикознание XII, 1987, кн. 5.

ношение на български и изобщо на цялата славянска езикова територия на Балканите, удвояването на допълнението трябва да се разглежда като балканизъм, за чието унифициране способстват неславянските балкански езици²⁸.

3) Отделно трябва да се разглежда въпросът за избора на средствата за експлициране на въпросния маркиран определен обект. Още в старобългарските паметници се срещат отделни случаи на удвояване на обекта, за което се използват задпоставени местоимения (XIIIв и преди това)²⁹. След загубата на склонението в български език се установява система от постпозитивни членни форми, създадени също на местоименна основа. Съвсем естествено е за изразяване на обособения нов вид интензифицирана определеност (при положение, че членните форми започват да изпълняват и чисто синтактични функции), да се използват отново маркери с местоименен произход. Това, че са използвани местоименните клитики също е напълно логично – те са най-кратките форми, образуващи интонационно обособени сегменти с предходната дума. Репризата е задължителна и според мене се установява най-напред там, където е употребена такава част на речта, която не може да се членува – местоимение-лично, възвратно, показателно, въпросително (но не отрицателно или неопределително), лични имена, роднински наименования, т. е. при наличие на имплицитна определеност. По такъв начин се получава характерното за такива случаи дублиране на информацията за определеност. Напр.: Иван го изпратихме на гарата. Видях го – баща си (моя). Видях го – бащата (чужд). Видях бащата (чужд). Какво ще го искаш (кафето) – сладко или горчиво? След това вече по стария механизъм на засилена морфологизация на новите граматични средства, също както при членните форми, удвояването започва да се разпирява и върху чисто синтактично маркиращи употреби – напр. за разграничаване позицията на обекта при препозиция: *Момчето го взеха войник*. Започва да се дублира и подлогът: *Тя, пролетта, гоиде вече, но нея не можеш винаги да я осетиш* (с дублиран подлог и допълнение).

И така, ако се вземе предвид конкретното изразяване с оглед на използваните средства и конкретните модели, може да се смята, че имат известни основания онези учени, които говорят за самостоятелния, независим вътрешноезиков характер на явленияето, доколкото са използвани собствени форми в рамките от възможности на реорганизираната граматична структура³⁰.

4) И все пак откъде по-точно се появяват първоначалните импулси, къде са източниците и кое от това сложено преплитане на зони на влияние трябва да определим като актуално за балканските славянски езици? Известно е, че с

²⁸ Не смятам за обосновано такива ареали да бъдат изключвани от балканистичната проблематика, ако се приеме ограничаващият критерий на Б. Попов – вж. цит. ст.

²⁹ Rusek J., *Deklinacja i użycie przypadków w Tródmie Chłudowa, Ossolineum 1964.*

³⁰ Л. Милетич, Удвояването на обекта в български език не е балканизъм, Списание на БАН, LVI.

съществувало удвояване като романизъм, което потвърждават и данните от романските езици³¹, независимо от разликите в обсега и последователността на нормативна репрезентация. Безусловно, обаче, се потвърждава обусловеността от текстовите условия – пауза, наличие или отсъствие на емфаза и др. Към това старо огнище трябва да прибавим и следващите последователни взаимодействия на балканските езици в условията на междуезиковите контакти. В тази насока за български е важна на първо място ролята на гръцки, който особено е повлиял както чрез преведените текстове, така и като говорна практика. Балканските славянски диалекти също така са били в контакт с албански. Не случайно като зона на активна проява на удвояването е посечена именно югоизточната част на Балканския полуостров която е по-контактна с гръцки и албански. В определен период в тази зона се появява и многобройно турскоезично население и макар че турският език не познава удвояване на допълнението именно според разглеждания модел, може би не би следвало да се отминава фактът, че в него е особено популярна редубликацията като креативна операция. Удвояват се всички части на речта – съществителни, местоимения, прилагателни, числителни, някои глаголни форми, наречия, с цел да се постигне повишена степен на признака или действието или по-точно определяне³². Така се постига по-свободно разполагане на тези части в изречението. В доста тюркски езици в косвените падежи на местоименията се повтаря деиктичният елемент, а усиленият деиксис е характерен за цялата група, като се използват частици, присъединени към основа на показателно местоимение. И понеже за македонски при други случаи 3. Тополинска констатира засилено влияние от турски език – и като модели, и като честота на употреба³³, то присъствието му в общата типологична картина на репризата би могло да се третира единствено като рамка на една свособразна езикова контактология на основата на двустранни огнища. Така балканската езикова среда регулира и интензифицира процеса, но неговата генеза би следвало да се търси в условията на южнославянско-романската миксоглогия³⁴ в един по-стар хронологически период. В славянските текстове (старобългарските паметници) репризата е по-късна и не толкова типична, активното ѝ присъствие е отбелязано в езика на дамакинските (XVII – XVIII век). В словенски език в текстове от началото на

³¹ 3. Тополинска, цит. ст., Б. А. Черняк, Местоименная реприза в румынском языке, Проблемы синтаксиса языков балканского ареала, Наука 1979, вж. цитираните работи на Ю. Лопашов и Гр. Цыгул.

³² А. Кононов, Грамматика современного турецкого литературного языка, АН 1956, Б. Серебрянников, Н. Гаджиева, Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков, Наука 1986. Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков III Синтаксис, АН 1961.

³³ 3. Тополинска, цит. ст. Friedman V. A. On The Semantic and Morphological Influence of Turkish on Balkan Slavic, Papers from the Fourteenth Regional Meeting, Chicago, Linguistic Society, 1978, 108 – 118.

³⁴ И. Грицкат, Нека запажања о јужнословенском зајединштву...

XVI век се появяват посочените конструкции³⁵, без да се утвърдят по-късно в книжовния език, но те само подсказват, че в процеса на изследване трябва да се върви по-далеч от преводните гръцки текстове и да се търсят различни по време субстратни наслоения³⁶.

В румънски език удвояването на допълнението се отбелязва в текстове от XVII век, като същевременно се изтъква забавения темп на процеса, поради влиянието на старобългарската книжовна традиция, а на места се загатва и влиянието на някои сръбски диалекти (Банат)³⁷. Констатацията на някои изследователи е, че фреквентността на тези конструкции е по-слаба, отколкото в другите романски езици, въпреки че текстовете условия за употребата им са същите и както за всички балкански езици, така и за румънски, репризата е по-характерна за разговорната реч и за диалога. Спазена е и общата схема на утвърждаване на посочените структури – от пряко определено допълнение – към пряко неопределено и косвено допълнение и на подлога.

Като общ извод може да се изтъкне, че по отношение на самия механизъм на удвояване балканските езици си приличат. Различията се явяват, когато се намеси книжовната норма. Така според начина на третиране от страна на книжовната норма можем да набележим условно два ареала – западен (албански, македонски), където удвояването се възприема широко от всички видове стилове, и източен (гръцки, български, румънски), където то е белег на народно-разговорния език. Разграничаването между двете зони е чисто нормативно, не типологическо.

На книжовно равнище сърбохърватски език не познава реприза, въпреки че в определени говори е възможна инициална позиция на местоименната клитика в изречението, а също и удвояване (в някои призренско-timoшки и косовско-ресавски говори)³⁸. Но трябва да се отбележи, че като цяло той не остава изолиран от общобалканската тенденция да се унифицира изразяването на прекия обект. От тази тенденция са обхванати отрицателните изречения, където славянският генитив (една стара балто-славянска особеност) постепенно престава да бъде падеж на прякото допълнение при отрицателните преходни глаголи и се замества постепенно от акузатива като генерализирана форма за изразяване на прякото допълнение³⁹, докато генитивът се специализира в рамките на категорията „определеност/неопределеност“ и на опозицията „партитивност/тоталност“. По този начин сърбохърватски се рязко отличава от другите славянски езици, дори от словенски, който последователно спазва употребата на славянския генитив. Не става дума за това, че някои други славянски езици не познават

³⁵ А. Черняк, цит. Труд.

³⁶ И. Грицкат, Нека запажања...

³⁷ А. Черняк, цит. труд.

³⁸ П. Ивић, цит. труд, А. Пецо, Преглед српскохрватских дијалеката, Београд 1978.

³⁹ Л. Лашкова, Замяна на славянския генитив с акузатив в сърбохърватския език, Език и литература 1968, кн. 1.

повече или по-малко замяната па славянския генитив с акузатив, а за това, че в сърбохърватски език този процес е най-напреднал⁴⁰, ускорен от действието на унификационните балкански преобразувания.

Друга значителна балканска изреченска трансформация, отразила се съществено върху принципите и средствата на структуриране, това е открояването и повишената степен на релевантност на посесивността, което е градивен момент в цялостното преустройство на изречението и същевременно един от показателите за извършеното основно качествено преустройство на граматичната структура на български език. Тази промяна засяга до голяма степен и сърбохърватски език, който я отразява по твърде специфичен начин според експликативните си възможности. Семантичните параметри на посесивността са твърде широки и преливащи в обсега на други категории. Настъпило преобразование трябва да се разглежда в два аспекта: 1) чисто формален, свързан с реорганизацията и прегрупирането на изразните средства, 2) функционален, изразяващ се в честата поява на obligatorност, на разгръщане задължително присъствие на експлицитна информация за посесивност, даже когато тя се дублира или е редувантна, защото отежнява фразата и по същество не внася съществени семантични промени.

Излъчването на притежанието като съществен структуриращ нов опорен център (наред с разгледаната вече обектност) е пряко свързано с аналитичните процеси в балканските езици, довели в един твърде ранен период до синкретизация на датива и генитива именно върху плоскостта на категорията посесивност. Притежателният датив е бил особено продуктивен през среднобългарския период⁴¹, а конкуренцията с генитива започва първо в групата на личните местоимения, но също така и в смесването на предлозите *на* и *от* в посесивни конструкции, в резултат на което се обобщава предлогът *на*. Този предлог в историята и съвременното състояние на български език показва необикновено висока степен на синкретизация, включваща и старите дативни и генитивни функции : срв. *Куйих йодарък на баща си. Това е йодаръкът на баща ми* (предназначен за него; получен от него). *Това е йодаръкът от баща ми* (акцентуван е произходът, източникът). Така дативът не само се налага като предпочитан при изразяването на притежание, но той довежда до видоизменяне на формалните експликации – обобщава конструкцията *на* + Акузатив като обща форма и кратките дателни форми на личните местоимения за трите лица в двете числа, включително и възвратната клитика *си* заедно с пълната възвратна форма *себе* (*себе си* е също балканско образувание в български⁴²).

Напр. Счуших си ръката (моята). Получих ти писмото (твоеето). Видях му статията (неговата). Подадох им документите (техните). Срв. с

⁴⁰ Л. Лашкова, Замяна на славянския генитив... Д. Гортан-Премк, Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику, Београд, 1971.

⁴¹ А. Минчева, Старобългарският език в светлината на балканистиката, Наука и изкуство, 1987.

⁴² А. Минчева, цит. труд.

примерите, в които клитиките изразяват само косвено допълнение: *Подадох ти ръка (на тебе). Написах му писмо (на него). Изпратих им документи (на тях). Изпратих им документите си (моите документи – на тях изпратих).*

Кратките притежателни клитики обикновено са отнесени към членувано съществително, с изключение на съдържащите имплицитна определеност имена от типа на роднинските наименования и др. (майка му, брат ми, баща ти). Също както при репризата и тук те са свързани с категорията определеност, тъй като самата посесивност по своята същност е определена. Притежателните местоимения (мой, твой, и др.) се употребяват главно при емпфаза или при противопоставяне (напр. не мой, а твой...) за отбелязване е фактът, че гръцки език съвсем по същия начин достига до своите балкански посесиви, като също започва от местоименията. Албански изминава същия развоен път, само че при местоименията се ограничава само с клитиките на немаркираното трето лице, като най-подходящи за граматикализация. За румънски появата на посесивния датив се свързва със славянските контакти, тъй като явлението е непознато на романските езици⁴³. За разлика от български, гръцки използва генитивни или акузативни клитики, а албански – генитивни.

Сърбохърватски също както и български познава посесивния датив, но в съвременния език употребата му е твърде ограничена от генитива и е по-характерна за западния вариант (главно в Хърватско) или е свързана с определени трайни лексикални съчетания (напр. спомен-плоча палим борцима, споменик кнезу Томиславу). В момента са единствено по-реални дативните клитики, но и тяхната фреквентност не е както в български, а и по цялата територия на сърбохърватския език не е еднакво застъпена⁴⁴. Те се смесват и с етичния датив и с косвеното допълнение. Напр. *Отац ми стиге. Отац ми се разболео. Вереник јој се врећа у војску. Долази јој другарица. Како си ми? (приближаване на събеседника до себе си и собствените светове).*

И така в по-ново време за сърбохърватски е била актуална опозицията между посесивния датив и посесивния генитив с маркиран член дативът. В момента се очертава тенденция да се предвиди и появата на още една опозиция на основата на посесивността – между безпредложния посесивен генитив и посесивните генитивни конструкции с предлога *од* като маркиран член. Засега последните са само все още повече на равнището на книжовния разговорен узус, но има текстови условия, които ги налагат, дори с цел по-голяма яснота и прецизност на фразата, а също и с цел да се избегне натрупването на повече безпредложен генитив при наличието на повече на брой пояснения. Напр. *Од наше куће улазна вратица, од моје сесипре*

⁴³ П. Асенова, цит. труд.

⁴⁴ Л. Лашкова, Кратка сърбохърватска граматика (посесивност), Наука и изкуство, 1985.

вереник, кључеви од кайије, куќица од конзерве, дејше од оној Ивана који је био у зашвору збој њроневере, од мој друја из школе рођена сесџра, од мој школској друја сџриц. Тук треба да прибавим и целия утврден от езиковата традиция пљен списък на роднинските наименования, отчиташци точно източника и степента на родството: *сесџра од ујака, браџи од џеџке, сесџра од сџрица* и др. Това са стари по произход конструкции, от времето когато в сърбохърватски се обобщава предлогът *од* с генитивна рекция, синкретизиращ няколко гранични семантични информации, често смесвани, поради сходната си понякога мотивация – посесивност, партитивност, произход (последните две – в рамките на аблативността). Тези случаи са утврдени като балканизми⁴⁵. Същото явление е отбелязано още в старо-български текстове, където предлогът *оџ* е употребен вместо предлога *на* в посочените по-горе три значения⁴⁶. За сърбохърватски език още може да се смята, че конструкции с предлога *од*, която обобщава няколко подвџда генитивни спецификации⁴⁷ са много характерен случай на аналитична синкретизация, като резултат от балканистичните процеси, засегнали и български език. За разлика от български, в сърбохърватски се оказва, че се обобщава все пак генитивът за изразяване на посесивност, докато на посесивния датив е останала твърде стеснена зона по периферията на категорията, зависеща от вида лексикални и граматични единици на експликацията. Това става така, защото аналитизацията спира до стадия на синкретизация и езикът е запазил падежния начин на изразяване. В случая аналитизмът се проявява до определен таван – до замяната на безпредложната падежна форма с предложно – падежна конструкция (но пак с генитив или инструментал). Към предложните посесивни конструкции в сърбохърватски трябва да споменем и междинните случаи на посесивна квалификация, отнасящи се до инструменталните конструкции с предлога *с* от типа на: *жена с џлавим очима (жена с очима – в разговорна употреба), момак с дуџом косом, сџарац с дрвеном ноџом, девојка с великом џашном и леџим високим шеширом, дечко с лоџџом*. Първите два примера като случаи на „неотчуждаема собственост“⁴⁸ могат да се заменят и с безпредложен квалификативен генитив, доколкото квалификацията е вторична въз основа на притежанието на някаква особеност (физическа). Другите примери нямат алтернативна възможност.

⁴⁵ И. Грицкат, Неколко ситуијих језичких балканизама у српскохрватском језику, Наш језик XVIII, 1 – 2, с. 41 – 51. Експресивне синтагме са генитивна у српскохрватском језику, ЈФ XLII, 1986, с. 71 – 95. Авторката разглежда конструкциите: *сџуб од човека, срце од жене, чудо од деџеџа* като балканизми – с аналогични съответствия в гръцки, но и като романизми със съответствия в немски, френски, английски. Цитира се мнението на А. Галис, че тези структури са с пранидоевропейски произход.

⁴⁶ К. Мирчев, Историческа граматика на български език, 1978. За хронологията на основните балканизми в български език, Бълг. език XVI, 1966, кн. 4, с. 281 – 293.

⁴⁷ И. Грицкат, Експресивне синтагме...

⁴⁸ Милка Ивић, Лингвистички огледи, Београд 1983.

Сърбохърватски пази и синтетичните славянски форми за изразяване на притежание – притежателните прилагателни и пълните форми на притежателните местоимения (мој, твој, наш...) Напр. *очев ѝоклон (ѝоклон оцу, ѝоклон оца), Пејтрово дејше, сунчеви зраци, човекове ѝојшребе* и др. Редуването им с аналитичните форми се регулира от текстовите условия, като и от известни семантични и граматични специфики.

И така сърбохърватски изразява категорията „посесивност“ както синтетично, така и аналитично, но не в пълния смисъл на понятието „балкански аналитизъм“, тъй като предложните конструкции не са с винителен падеж. В гръцки, румънски и албански също така се отбелязват двата типа експликации, но аналитичните са с предлог и винителен падеж⁴⁹. В български също са запазени притежателните прилагателни, макар и с помалка фреквенция на книжовно равнище, с определено предимство на аналитичните структури с предлога „на“ (*кыцаша на баща ми*). По отношение на пълните форми на притежателните местоимения (мой, твой, негов...) той показва две особености, които според мене са получени в резултат от балканизационните трансформации и правят впечателни като контрастни при една евентуална съпоставка с общославянските граматични структури. 1) Пълните посесивни местоимения и кратките им съответствия са равнопоставени по отношение на общата честота на употреба. Разпределението им и избора на една от двете се регулира в зависимост от логическото ударение, емфазата, наличието на противопоставителни отношения и други условия, свързани със структурата и спецификата на текста. (Срв.: *Моят учител настояваше на това = Учителят ми настояваше на това. Не твоят, моят учител настояваше на това*). За сърбохърватски важат същите правила на употреба, с тази разлика, че местоименните клитики са по-редки и те могат да бъдат понякога заменени и с нулев маркер. (Напр. *Отац га зове = Његов отац га зове. – бут. Баща му го вика*). 2) В български е характерно постепенно изместване на възвратно-притежателното местоимение *свой* от лично-притежателното местоимение за съответното лице (мой, твой, негов...) Както ще видим и в следващото изложение, това преразпределение се свързва с акцентуване на структуриращата позиция на категорията „лице“ като новоизявен актуален център на изреченското креиране. Това се отнася до случаите на агентивна посесивност от типа на: *Аз му дадох моята книга (своята), ти ми дай твоята (своята). Ние донесохме нашите документи (своите). Те си донесоха техните документи (своите)*. Сърбохърватски също познава този вид конкуренция на двата вида посесивни местоимения, но в по-малка степен (предимно в 1 и 2 лице – *Позвали смо нашу мајку. Позовите ваше другове.*) Явно и в този случай сърбохърватски заема междинна позиция между общославянската традиция и балканските недовършени процеси, при което отново възможностите за бъдещ развој остават открити.

Балканските трансформации, засегнали и коренно видоизменили функционалния аспект на посесивността, заслужават отделно внимание и

⁴⁹ П. Асенова, цит. труд – вж. библиографията.

по-различен вид анализ, вероятно. Те постигат едно неимоверно разширяване на обсега ѝ, достигащо до хипертрофия, проявява се в хиперкоректност, което е особено характерно за български език. Там посесивните маркери са важен елемент от изреченската структура, дори и когато става дублиране на информация при съществителни с имплицитна посесивност (напр. роднински названия, частите на тялото и др.). Напр. *Счујих си рѣкајџа. Повиках майка си. Обајих се на ѝријашеља си. Тя ме зайозна с ѝоденика си. Помолџих за шова сѝѝрујајџа си.*

За сърбохърватски такава свръхвотоварване с посесивност е нетипично, въпреки че в отделни случаи може да се яви и някакво дублиране, което да е повече разговорно. Срв.: *Сломио сам руку. Позвао сам мајку. Назвао друја. Она ме ујознала са вереником. Замолџо сам суѝрују.*

Очертаната в български схема на притежателни експликацији много напомня подобно състояние в някои аглутивативни езици – унгарски, тюркските езици. За нашите наблюдения е от значение фактът, че в турски език (както и в цялата тюркска група) съществува последователно изразена чрез специализирани граматически форми посесивност за всички лица, а отделно в спрегаемите форми на миналите времена⁵⁰. За отделни периоди от развој на двата южнославянски езика, освен паралелите с гръцки, албански и румънски, не би следвало да се пропусне и привличането на фактологията от турски език, дори и само като допълнителен катализиращ фон, или като допълнителни данни за цялостната балканска езикова ситуация.

Третият основен структуриращ център в изречението след балканските реорганизации е категорията „определеност/неопределеност“, за която български създава свои граматикализирани маркери – пост-позитивни членни форми. Сърбохърватски няма такива, но затова пък за изразяване на втория член (неопределеността) специализира като маркер лексемата *један* (наред с неопределителните местоимения: неки, нека... и \emptyset морфема)⁵¹, поради което показва частични сходства с български, въпреки че понякога изборът на маркер за неопределеност в двата езика се разминава⁵². Определеността в сърбохърватски се изразява чрез активизиране на всички налични в езиковата структура граматични средства : показателни местоимения, опозициите между генитив и акузатив, както и между пълни и кратки прилагателни (последната, според Н. Толстой, най-добре представена, в сравнение с другите славянски езици⁵³). По отношение на комплексното изразяване на

⁵⁰ А. Кононов, Грамматика современного турецкого языка... Б. Серебрянников, Н. Гаджиева, Сравнительно историческая грамматика тюркских языков...

⁵¹ М. Ивић, Лексема један и проблем неодређеног члана, ЗФЛ књ 14/1, с. 103 – 120. Л. Лашкова, Неке карактеристичне типолошке ознаке српскохрватског књижевног језика у поређењу са бугарским, НССВД 7, 1977, с. 29 – 39.

⁵² Л. Лашкова, цит. ст.

⁵³ Н. И. Толстой, –вж. критичниј преглед на данните у Е. Фекете, Облици, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику, ЈФ XXVIII/1–2, XXIX, 3 – 4.

категорията с двата ѝ члена, смятам, че той е в типологическата схема поставен някъде между български и другите славянски езици. За словенски също е констатирана последователна употреба на показателните местоимения (предимно *ta*) за изразяване на определеност и съответно – на лексемата *ep* – за неопределеност с твърде голяма последователност⁵⁴, което вече е основание да се говори за южнославянски отделен ареал, независимо от генезиса и източника на явлението. Актуализира се и проблемът за двойната обусловеност – романо-субстратна като предхождаща и евентуални допълнителни балкански циклични взаимодействия. Балканските трансформации в рамките на категорията „определеност/неопределеност“ се простират и върху глагола – т. е. засягат и вербалната фраза⁵⁵. Не става дума за поява на нови морфологични маркери, както е при съществителните в български език, което до сега винаги е било многократно изтъквано на преден план и включвано в списъка на балканизмите, тъй като е очевидно и прави впечатление. В сферата на глагола става преразпределяне, репродуциране и специфициране на славянски езиков материал, затова механизмът на тези промени остава скрит. Така например в български език се доразвиват и укрепват бинарните опозиции между свършения и несвършения вид на глагола, достигащи до състоянието на отворена верига, когато от всеки глагол, дори от заемките, могат да се образуват видови двойки (напр. ангажирам: заангажирам: заангажирвам). По същия начин е добре запазена и опозицията между двете прости минали времена – имперфект и аорист⁵⁶. Определено балкански продукт е появата на перфектна основа (без копула) на цялата парадигма от несвидетелски преизказни форми, образуващи опозиция със свидетелските по принципа на противопоставяне на неопределени (несвидетелски, преизказни) спрямо определените (свидетелските). Напр. *ѿе ѿиеха: ѿе ѿиели, ѿе ѿиха: ѿе ѿили, Те разбираха: ѿе разбирали, ѿе разбраха: ѿе разбрали*. Тук е важно да се подчертае в какво именно се състои самата иновация – това е необходимостта за структурирането на текста от редовно отбелязване на модалната категория „преизказност“ (т. е. очевидност, сигурност, свидетелска точност). Перфектните форми се оказват най-подходящи като не-обвързани с информация за точна темпорална локализация. От друга страна тази специализация на перфекта е в синхрон с общото нарастване на фреквентността му и с увеличеното му функционално натоварване в славянските езици, в повечето от които той става основно разказвателно време.

⁵⁴ И. Грицкат, Нека запажања о јужнословенском заједништву... Авторката дава пример: на далеком брду видела се нека држава сл:... сна селкев.

⁵⁵ С. Chvany, К вопросу о категории „определенности-неопределенности“ в повествовании (на материале болгарского, русского и английского языков), IX Международный съезд славистов, Резюме докладов, Киев, 1983. В. Косеска-Гошева, Семантична интерпретация на проблеми, свързани с категорията с определеност/неопределеност (върху материал от български и полски език), Съпоставително езиковедие VIII, 1983, кн. 5.

⁵⁶ С. Chvany, ... цит.

Преизказните форми имат аналог в албански и турски език, където също са възникнали на основата на перфектни форми⁵⁷. Интересното е, че поради спецификата си на модално-оценъчно средство, израз на известна дистанцираност в пропозицията, те са най-често свързани с третото глаголно лице. Тяхното появяване в структурата на текста, както и някои други конкретни промени, за които ще стане дума в следващото изложение, насочват вниманието към оформилия се важен актуализиран център на изреченското структуриране – категорията „лице“.

Сърбохърватският глагол по отношение на категорията „определеност/неопределеност“ показва същите особености, както и при съществителните – несиметричност, незавършени процеси, синкретизъм, междинни фази, комплексни експликации. Езикът има голямо количество двувидови глаголи, включително и засмки (напр. на -ирати, -исати), което е показателно за наличието на синкретизъм⁵⁸. От друга страна е противопоставен големият брой на видово дефективни глаголи. Опозицията между аорист и имперфект в наше време е вече неутрализирана и превърната във видова, но тя е заменена от опозицията между аориста и перфекта. Аористът е все още жива категория, но се наблюдава тенденция към засилването на перфекта като разказвателно време (както и в повечето славянски езици). Като функционален еквивалент на българските преизказни форми за въвеждане на несвидетелско действие много често се използва редуцираният перфект (без копула)⁵⁹. Наред с това се употребяват и лексикални средства – глаголи (*verba dicendi*), наречия, частици и др. (Прича се да је овде био дворац. Говори се да наводно не доносиш ништа.). И тук редуцираният перфект е повече свързан с трето лице на глагола като немаркирано. Той все пак е основното граматично средство за изразяване на несвидетелско време, но има случаи когато се кръстосва с преразказ на минали действия от позицията на агенса или на непосредствения свидетел (А ја чекала, чекала, па заспала). Може да се смята, че запазването на функциониращата опозиция между аорист и перфект в сърбохърватски по начало се смята за балканизъм, но за разлика от езиците от първата балканска зона (български, албански, гръцки, където двете минали времена показват сходни признаци), в която все още се запазва приоритетът на аориста като основно разказвателно време, в сърбохърватски се следва индоевропейската тенденция (и славянска) да се наложи перфектът. Все пак трябва да се отбележи, че основните видове употреби на сърбохърватския аорист съвпадат с българските и изобщо с балканските, дори и гномическият аорист (Ко се дима не надими, тај се ватре не нагрѣја). С налагането на перфекта се

⁵⁷ А. Кононов, цит. труд, А. Сытов, Категория адмиратива в албанском языке и ее балканские соответствия, Проблемы синтаксиса языков балканского ареала...

⁵⁸ И. Грицкат, Нека запажања... Авторката констатира наличието на същата особеност и в словенски.

⁵⁹ И. Грицкат, О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику, отисак из ЈФ, Београд 1954.

анулират всички допълнителни информации за миналото действие, остава релевантна само отдалечеността от условно възприетия момент на отчитане – това е моментът на 1-то лице, тойто е основен в структурирането на текста. Така аористът сам по себе си повече сиaccentува върху по-прецизно изразената темпоралност, докато перфектът носи и прагматични характеристики с оглед на говорещия и на другите участници в процеса, структурира различни видове текст, може да обхване и крайната периферия на действията. Затова смятам, че темпоралността трябва да се разглежда в трите си фази: 1) начин на разчленение и възприемане, 2) начин на подреждане (класификация), 3) видове езикови релевантности (с комуникативна стойност). Според степента на засилване на неутрализацията между аориста и перфекта, може да се смята, че за румънски е актуална третата фаза⁶⁰, докато за сърбохърватски – втората.

Засилената тенденция към унификация, многократно посочвана като типично балканска, се проявява и в сърбохърватски, където се забелязват двата ѝ междинни етапа – синкретизъм и неутрализацията на опозицията „посока/място“. Вторият процес представлява една от най-глобалните трансформации в граматичната структура. Анулира се една основна информация в глаголната група, водеща до промени в цялата ѝ структура. Най-очевидна е промяната в рекцията на глагола и в наречията като адвербиални пояснения. Обобщени са само по едно от старите славянски двойки наречия – напр. *долази овде често/ слава често овде, ту ъе сѣиши/ту ъе седеиши, иди на-прег/осѣани напрег*⁶¹ (подобни случаи се наблюдават и в словенски, посочени от И. Грицкат.) Разколебава се цялата схема на глаголната рекция – преходност, непреходност, възвратност, при което се премахват границите между отделните групи⁶² под влияние на гръцки език. Напр.: *ѣребайиши, корисѣиши, ѣежѣиши, боли ме, слаѣиши, симѣиши/исѣиши, ѣроследеиши, ѣничѣиши, неекѣлодирана бомба, зайлакѣне очи, дѣѣломирѣни инжеѣнер, онесвѣиѣена жена* и др. (посочени от И. Грицкат). Основната информация се прехвърля вече върху лексикалната семантика на самия глагол. Актуализира се субектът – действащото лице, не толкова самия начин на действието и другите му характеристики както преди. Тези промени са по-ясно очертани в български език, който е вървял през същите етапи, но по-рано и по-глобално. Именно българският езиков материал помага да се очертае схемата на тези съществени преобразования и изменения в механизма на изреченското и текстово структуриране. Проблемите предстоят да бъдат изследвани в славянското езикознание. Смятам, че с нарушаването на опозицията „посока/място“ се стига до вторични предгрупирания в цялостния блок от глаголите за движение. Така в славянската подгрупа, включваща известен брой глаголни

⁶⁰ Д. Стоянова, Относно употребата на аориста и перфекта в българския и румънския език, Съпоставително езикознание XVI, 1991, кн. 2.

⁶¹ И Грицкат, Нека запажања... Последните 2 примера са от тази статия. Авторката отбелязва подобни случаи и в словенски език.

⁶² Б. Попов, цит. ст. Авторът се позовава на И. Грицкат.

двойки от несвършен вид, противопоставени според начина движение (насочено: ненасочено) от типа на: рус. *плыть-плавать*, сх. *пловити – пливати, ходити – ходати*, се неутрализират опозициите, а самите лексеми претърпяват допълнителна семантична и друга лексико-стилистична специализация. Това е повече валидно за сърбохърватски, докато в български често се съкращава употребата на единия глагол или се ограничава (напр. *плуваме* за всички контексти, *плаваме* диалектно или архаично). Сърбохърватските глаголи от посочения вид са разделени според субекта (*шлови* брод, чамац – *плива* човек) или видоизменяне на самото действие (*ходам шрайаво*, за другите случаи в повечето видове контекста се обобщава *ићи: ходићи* отпада в пасивния лексикален фонд); а понякога и единият глагол отпада и се обобщава другият (-напр. *јахати, јашем*). Българските съответствия на старата двойка *яхам – яздя* са разделени според характеристиките на обекта или обсега на самото действие, но в никакъв случай не според някогашните критерии за детерминирано/недетерминирано движение⁶³. Всички тези преобразования в групата на глаголите за движения се разкриват и при съпоставката с другите славянски езици, които пазят старото състояние (рус. *лететь – летать*, чеш. *jeti – jezdiť*). Във връзка с поставения проблем трябва още веднъж да се подчертае като характерна балканска иновация нарасналата роля отново на категорията „лице“, която твърде често се оказва решаващо. Това в поголяма степен се отнася до български, но в голяма степен и за сърбохърватски. Особено е съществена позицията на 1 лице като основен структуриращ център. И тъй като деиктичната система в български е двучленна, разграничението се върши само с оглед на говорещия (аз – този: той – онзи), а положението на 2 лице варира – то може да се съчетава и с първо и с трето лице (напр. при несвидетелско действие в системата на глагола), т. е. образуват се два вида опозиции – 1/2, 3 лице и 1, 2/3 лице. При глаголите за движение по-специално се оказва, че и позицията на слушателя в определени случаи може да стане релевантна, доказателство за което са специализираните лексикални средства с разпределение по лица. Напр. Аз *идвам* при тебе. Ти *идваш* при мене. Ти *отидваш* при него. *Ела* при мене (повелителната глаголна форма е гръцка)! *Върви* при него! Срв. рус. -Я *иду* к тебе. Я *иду* к нему. Сърбохърватски език заема някакво междинно положение между другите славянски езици и български, като съчетава и двата вида възможности в зависимост от конкретната глаголна лексема. Напр. Я *идем* код тебе./и: Я *долазим* код тебе./ Я *идем* код њега./и: Я *одлазим* код њега./ Дођи овамо! *Иди* код њега! Но се казва и *Иди* к мени! (при акцентуване на самото придвижване като такова). Възможностите са две – или да се обединят второ и трето лице, или както в български да се маркира специално второто лице като позиция

63 Й. Трифонова, За опозицията *ида/ходя* в съвременния български език, Език и литература XXXVII 1982, кн. 4. За семантиката на една двойка глаголи в съвременния български език (Яхом – Яздя в съпоставка с чешки), Славистичен сборник БАН 1985.

на слушащия. Интересни в това отношение са императивните конструкции с оглед на всички възможни ситуации.

Данните от другите балкански езици потвърждават направените наблюдения и изводи. Неутрализацията на централната опозиция („посока/място“) в другите съседни езици от посочения ареал е описана в доста изследвания⁶⁴, но към това трябва да прибавим и честото неразличаване на посока и място в турски език (както и в много тюрски езици)⁶⁵, доказателство за което са унифицираните адвербиални форми. Специално внимание заслужават групите на глаголите за движение в гръцки и албански, които показват същите принципи на специализирано разделение според категорията „лице“⁶⁶. Така например в албански употребата на глаголите за движение *hyj, futem* се регулира в зависимост от позицията на говорещия или наблюдателя спрямо субекта, с глагола *vij* се маркира действие, насочено към говорещия, а отделно се разпределят някои глаголни лексеми в зависимост от семантиката на субекта на действието (*dal*). И в гръцки език глаголите за движение се разпределят в зависимост от семантиката на субекта или обекта.

Пряко свързан с повишената функционалност на категорията „лице“ е друг един балкански процес – замяната на инфинитива с да-конструкции, който за български е приключил, а в сърбохърватски все още тече⁶⁷ при наличието на конкуренция между двата вида форми. Отстъплението на инфинитива в сърбохърватски не се различава по същество от развойните етапи в български език в един по-стар период, а схемата на конкуренцията с да-конструкции доста напомня положението в румънски⁶⁸. Отстъплението на инфинитива може да се обясни като резултат от теиденцията към по-експлицитно изразяване на субекта на глаголното действие, което се постига чрез личното окончание в да-конструкцията (казати: да кажем). Не случайно българският инфинитив се заменя по-бързо в онези позиции, където е трябвало да се експлицира лицето. В съвременния книжовен език подчинителният съюз *да* се пази само в еквивалентните на стария инфинитив конструкции, докато в подчинените обектни изречения се специализира съюзът *че* за еднозначно маркиране. (Каза, че учи. – сх. Рекао је да учи.) Българският подчинителен съюз *да* извън посочените случаи се среща в разговорна не книжовна употреба. В сърбохърватски език различаваме *да1* и *да2* – едното в еквивалентната на инфинитива лична глаголна форма (писати: да пишем), другото като подчинителен съюз в хипотаксиса (Каже да нема пара). И в двата случая сърбохърватският съюз *да* е с фиксирано

⁶⁴ П. Асенова, цит. тр. и посочената там литература, И. Грицкат, Неколко ситнијих језичкох балканизама... Студије из историје српскохрватског језика, Београд 1975. На този труд се позовава и Б. Попов в цит. статия.

⁶⁵ А. Коионов, цит. труд. Б. Серебрянников, Н. Гаджиева, цит. труд.

⁶⁶ Проблемы синтаксиса языков балканского ареала...

⁶⁷ М. Деянова, Функционален развој на инфинитива...

⁶⁸ П. Асенова, цит. труд, с. 111.

разположение в изречението – непосредствено пред глагола или пред подчиненото обектно изречение, костовъвежда.

Към списъка на утвърдените балканизми се отнасят и формите за бъдеще време в двата славянски езика, образувани от спомагателния глагол ХОТѢТИ – в български преобразуван като частица – маркер (*ще*), а в сърбохърватски – като редуцирани форми с личните глаголни окончания (*ћу, ћеш, ће...*). В български като диалектни съществуват и форми с лични окончания (*ша, шеш, ще...*), които определено са и архаични. За типологичната характеристика на сърбохърватски в светлината на балканските езикови процеси трябва да се обърне внимание и на конкретните формални решения при образуване на футура. В сърбохърватски се използват два модела – аналитичен (*Ја ћу писати*), предполагащ задължителната експликация на субекта на глаголното действие (т. е. дублира се информацията за глаголното лице) и втори – аглутинативен (*писаћу, писат ћу*) със задпоставен маркер и без експлициран субект. Следователно, освен избора на спомагателния глагол, също и моделите на футура са вече основание да се говори за балканизъм. Словенски език също познава отделни случаи на образуване на футур с форми на волунтативния глагол⁶⁹, а също и експанзия на да-конструкциите, но това по-скоро е резултат от вътрешно пререзпределяне на съюзите в рамките на изреченския синтаксис⁷⁰. В него, освен някакви частични контакти с балканските процеси, е възможно също и влияние от някои други индоевропейски езици, както и минали романски процеси.

Характерна балканска иновация е един типичен случай на удвояване на предлози, който е характерен и за двата южнославянски езика. Става дума за удвояването и като фреквентност, и като тип – малко по-различен от характерното славянско използване на двойни предлози од типа на: *иза, испод, испред, између*, познато и на други славянски езици. По отношение на честотата на употреба на два предлога (не двойни предлози, както е в славянската традиция, а именно два предлога) поактивен е български език, но сърбохърватски също се отличава от другите славянски езици поради наличието на посочения вид редубликация. Срв. сх. *Кладили су се на њо два њива*. б. *Обзаложиха се на њо две бири (за њо две бири, њо за две бири)*. *Взми шова за из њѡи*. – сх. *Узми ово за усѡи*. б. *Изѡраѡи ме до ѡред кѡци*. – сх. *Оѡѡраѡио ме до исѡред куће*. Разликата между двата езика, освен в общата фреквентност на разглежданите конструкции, е и в това, че български може по-често да съчетава различни по семантика предлози и това е възприето от книжовната норма, докато сърбохърватски по-често съчетава близки по семантика предлози („еднопосочни“), от които единият е главен и определящ рекцията, а другият е уточняващ, усиливащ. Касае се по-скоро за преход от славянския тип удвояване до балканския, който е в по-голяма степен характерен за български. Примери като: б. *Не е за без ѡаѡио*. *Това е за ѡод сакоѡио*. са по-характерни за български, докато в

⁶⁹ И. Грицкат, Нека запажања...

⁷⁰ М. Деянова, Към семантичните функции на съюза *да*, Български език, 1970.

сърбохърватски те не са книжовни, а носят по-битово-разговорна окраска⁷¹.

Удвояването като синтактичен модел е характерно и за оформянето на някои видове съюзи и частици. И двата езика познават емфатичната употреба на съюза – частица⁷² в комбинация с други частици и съюзи. Напр. б. *Даже и, даже и ако* – сх. *чак и, чак и ако*. Иначе и без това се смята за балканизъм емфатичната употреба на *и* към отделни изреченски сегменти: б. това, както *и* всичко друго ... – сх. *ово, као и све остало ...*

Вид балканска редубликация е подсилването на подчинителните съюзи с частици, предлози и местоимения, което съществува и в гръцки, албански и румънски. Има мнение, че се касае за гръцко влияние⁷³. Тази особеност има и сърбохърватски, както и другите славянски езици, но не в такава степен и не винаги на книжовно равнище. Напр.: *без да* (в сх. е в някои диалекти)⁷⁴, *за да* (сх. *да* + условно наклонение или индикатив), *даже и да* (сх. *чак и да*), *преди да* (сх. *пре но ишшо/пре нею*), *зашто* *че* (сх. *зашто ишшо, зашто да*). Български език в сравнение със сърбохърватски повече предпочита употребата на същински специализирани подчинителни съюзи и по-малко – на съюзно употребени относителни местоимения (който, която, където...), в случаите, когато трябва да се избира между двете възможности. По такъв начин българското подчинено изречение се проявява като по-самостоятелно, по-монолитно оформено, без допълнителни изисквания към глаголната оформяне на предиката, изразяван обикновено чрез немаркиран индикатив, докато в сърбохърватски, а и в другите славянски езици често се изисква смяна на наклонението. Напр. сх. *Молили су је, нудили свачим, како би иштак нешшо одала. Ушшаће сушра рано, како би се на време убацио у воз*. б. *Молеха я, предлашах и всичко, за да издаде все ишак нешо. Ушре ше сшане рано, за да се нашовари на време на влака*⁷⁵.

За пълното изследване на граматичните балканизми и в двата южнославянски езика е важно да се опишат всички възможности за паратактични трансформации на определени видове изреченски структури, включително и прехода от хипотаксис към паратаксис. Напр. *Што чиниш ише се не жениш?* (пример на К. Санфелд)⁷⁶ б. *Какво чакаш, иша се не жениш?* = *Какво чакаш, че се не жениш?* (в българските примери първият съюз е паратактичен, вторият – хипотактичен, без особена смислова разлика). Излезе, *без да* се обади. Това е сериозно. *Без да* говорим за опасните последици. (Последните два примера показват възможността да се премине от хипотаксис към

⁷¹ Л. Лашкова, Неке карактеристичне типолошке ознаке... Ј. Кашић, Појава нагомилавања предлога у савременом српскохрватском књижевном језику, ЗФЛ 1969, кн. 12.

⁷² И. Грицкат, Нека запажања...

⁷³ П. Асенова, цит. труд.

⁷⁴ Л. Лашкова, За развој на една карактерна отрицателна конструкција в български език, Български език XXIII, 1973.

⁷⁵ Л. Лашкова, За някои проблеми на съпоставителния славянски синтаксис, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, XXII Warszawa 1992.

⁷⁶ П. Дмитријев, Јесу ли потребна ограничења? Наш језик, XIII 1968.

паратаксис в български при сложния съюз *без да*. Сх. еквивалент: *Изашао је, а да се није јавио. То је озбиљно. А да не јоворимо о ојасним йоследицама*)⁷⁷.

Като вид редубликация на изреченско равнище могат да се разглеждат и дефинираните вече като балкански модели на отстъпителни изречения с повторение на глагола при въведено отрицание от типа на б. *Шеш – не шеш, няма да избягам, Шеш – не шеш, иш илашаш*. Сърбохърватски също има доста такива установени фрази, повечето от които с перфектна форма на глагола: *Хишо – не хишо, мораш да илашаш. Хошеш – нешеш, јави се. Бежао – не бежао, нешеш уишеи*. Повтарят се при емифаза и съставните именни предикати: б. *Коешто е иправо, иправо е. сх. Шито је истиина, истиина је*. Всички тези посочени случаи имат съответствия на лексикално равнище: б. цял – целеничък, сам – саменичък сх. цео – целцат, сам самцат (самцијат, при – прицат (прицијат).

В предпочитанието си към по-разчленени структури български съкръщава употребата на деепричастията (пишейки, гледайки, играейки) за сметка на подчинените адвербиални изречения, което се толерира и от страна на книжовната норма. Но като обратна реакция на езика се забелязват прояви на вторична синтетизация, изразяваща се в употребата на наречия, предложно-адвербиални конструкции и др.⁷⁸ Напр. Преминаха реката *с илуване*. Достигна до тук *с илузене*. Посрещна ги *ирав*. Чете *леинал*. Това донякъде компенсира пренатоварването на фразата с многобройни подчинени изречения, което излишно я удължава.

И така прегледът на някои балкански езикови трансформации в български и сърбохърватски език ни дава основание да смятаме, че като резултат е постигнато съществено преустройство на механизмите на изреченското и текстово структуриране, при което са създадени нови опорни центрове със своя собствена микроструктура, включваща преразпределени славянски средства, а и някои нови експликации, създадени върху стара основа. Това са: 1) Категорията *лице* и отношението му към действието, 2) Определеност/неопределеност в широк спектър, 3) Посесивност, 4) Обектност чрез акцентуваното маркиране на допълнението (по-често прякото, но без да се изключва и косвеното напълно).

Необходимо е да се преразгледа и допълни списъкът на балканизмите в южнославянските езици, като всяка особеност се подложи на вътрешноезикова функционално-типологическа характеристика, а след това да се съпоставят в отделните езици. Типовете балканизми трябва да се разграничат на: първични, вторични, заимствани изцяло, създадени на собствена основа. Да се определят случаите на заимствана креативна процедура или пораждат механизъм, в резултат на което е създадена цяла серия от еднотипни структури с различна дистрибуция, които се типологично родствени (напр. проявите на редубликацията, които се откриват в огромен спектър и в най-неочак-

⁷⁷ Л. Лашкова, За развоја на една характерна отрицателна конструкция...

⁷⁸ Л. Лашкова, За някои проблеми на съпоставителния славянски синтаксис...

ваните пунктове). Може би трябва да се въведат и дефинират класификативните понятия „славянски балканизми“ и „балканизирани славянизми“, при което не мисля, че е целесъобразно да се изключват явленията, срещани в романските или в другите славянски езици, поради сложността и стъпаловидния ход на процесите. Именно поради отчитане на вълнообразния характер на процесите на балканизация, смятам за по-целесъобразно да се очертаят подвижни зони – т. е. зоните да не са само 2, както досега, а за всяко езиково явление да се отчитат показателите поотделно. Във всяка зона трябва да се различават център и периферия, които да не се повтарят винаги по отношение на различните процеси.

Балканизационните процеси в сърбохърватски все още протичат при непрекъснато увеличаващ се перспективен езиков потенциал от експликации, процеси на пораждане, регрупиране и разпределение, обединяващи характерологията на качествените и количествените данни. Резултатите са все още непредвидими в този „частично балканизиран“ (според балканологичната традиция) език.

Резиме

Лили Лашкова

О БАЛКАНИЗАЦИЈИ СРПСКОХРВАТСКОГ И БУГАРСКОГ ЈЕЗИКА

Под „балканизацијом“ се подразумевају све могуће реорганизације граматичке структуре (у случају одабраног материјала) изазване квалитативним и квантитативним променама у условима балканске језичке средине, уз две напомене: (1) балканизација не значи обавезно аналитизам и обрнуто; (2) имају се у виду не само чисто балкански језички модели, него такође и различите реорганизације исконских структура у балканској језичкој „клими“. С погледом на блискост сродства разматраних језика у савременом раздобљу њиховог развита актуализују се два питања: (1) Колико је та блискост условљена њиховом припадношћу групи јужнословенских језика? (2) У којој мери се она потврђује и допуњује касније развијеним и још увек активним балканским језичким тенденцијама и њиховим последицама; како се практички остварује тај континуитет?